

**К. Д. Ушинський (1824-1870) – основоположник
вітчизняної педагогіки
(до 200-річчя від дня народження)**

*Педагогічна наука не може існувати і розвиватися
ізолювано від інших наук,
з яких вона почерпує знання засобів,
потрібних їй для досягнення її цілей.*

К. Ушинський

Костянтин Дмитрович Ушинський – корифей світової педагогічної науки. Найавторитетніший педагог XIX ст., основоположник наукової педагогіки й народної школи, автор праць з теорії та історії педагогіки, який першим поставив виховання на наукове підґрунтя, поєднавши педагогіку з психологією та іншими науками про людину.

Костянтин Дмитрович Ушинський народився 2 березня 1824 р. у селі Богданка на Новгород-Сіверщині, у сім'ї дрібнопомісного дворянина. Дитячі й ранні юнацькі роки К. Ушинський провів в Україні, у маєтку батька, в урочищі Покровидина, на мальовничому березі ріки Десни, поблизу міста Новгорода-Сіверського Чернігівської губернії.

Україна увійшла в розум, плоть, душу та серце майбутнього педагога. У цьому першорядну роль відіграла його мати (мати – Любов Степанівна Гусак-Капніст, походила з родини відомого українського письменника В.В.Капніста), яка сама керувала початковим навчанням сина, ввела його у світ українства, пробудила в нього допитливість, інтерес до читання, любов до України. Прищеплену нею любов до української мови й літератури педагог проніс через усе своє життя.

Середню освіту Костянтин Ушинський здобув у Новгород-Сіверській гімназії, яка була однією з найкращих на той час. Ушинський у своїх «Спогадах про навчання в Новгород-Сіверській гімназії» писав: *«Виховання, яке ми здобули в 30-х роках у бідній повітовій гімназії маленького містечка Новгорода-Сіверського, було в навчальному відношенні не тільки не нижче, але навіть вище того, яке в той час здобувалося в багатьох інших гімназіях»*. Після закінчення гімназії він вступив на юридичний факультет Московського університету в 1840 р. і закінчив його в 1844 р. з відзнакою.

Юнак багато читав, вивчав сучасну філософію, захоплювався літературою, мистецтвом, прагнув бути в курсі політичних подій у Росії та за кордоном. Збереглися окремі уривки з його щоденника, з яких постає образ людини великого розуму, міцної волі, відданої своїй вітчизні, народові.

Після закінчення університету Костянтина Дмитровича Ушинського, як молодого і перспективного педагога, призначають виконувачем обов'язків професора в ярославський Демидовський юридичний ліцей на кафедрі камеральних (економіко-юридичних) наук.

Як викладач він був надзвичайно популярний серед студентів, оскільки його лекції вирізнялися майстерністю викладу й самостійністю мислення. Але царський режим під впливом революційних подій 1848 р. на Заході посилив реакцію в Росії; юридичні й політичні науки перебували під особливим контролем. Костянтин Дмитрович не міг з цим змиритися, і за рішучий протест проти принизливого поліцейського нагляду над вищою школою, його звільнили з роботи.

Деякий час він присвятив журналістській діяльності, працював у журналі «Современник», писав статті, перекладав наукову й художню літературу.

Після років безробіття, журнальної праці Костянтин Дмитрович в 1854 р. влаштувався викладачем, а згодом інспектором Гатчинського сирітського інституту. Тут

він долучився до практичної педагогічної діяльності й розробки основних проблем педагогічної науки.

В 1857 р. з'явилася і його перша педагогічна стаття «Про користь педагогічної літератури», де він порушив питання про значення педагогічної літератури в поширенні педагогічної теорії серед учителів.

Це була не лише перша, а й по суті програмна педагогічна праця. Костянтин Дмитрович Ушинський підняв у ній такі важливі соціально-педагогічні проблеми, як народність виховання, залежність школи від умов суспільного розвитку, значення громадянської ініціативи в розвитку народної освіти й відповідальності педагогічної науки перед суспільством ; низку теоретичних проблем: місце і роль виховання в педагогічному процесі, наукові основи педагогіки, співвідношення педагогічної теорії і практики, педагогічна майстерність.

Згодом були опубліковані інші праці вченого : «Три елементи школи» (1857 р.), «Про народність у громадському вихованні» (1857 р.), «Про заходи поширення освіти через грамотність» (1857 р.). Ці статті зробили Костянтина Дмитровича Ушинського відомим і популярним педагогом.

Наприкінці 1859 р. Костянтина Дмитровича призначили інспектором Смольного інституту, заснованого ще за Катерини II. Це був становий закритий жіночий привілейований навчальний заклад, який мав два відділення : для дітей дворян і для дітей міщан. Інститут жив традиціями ще XVIII ст., основна увага приділялася вивченню французької мови, а інші предмети викладалися на дуже низькому рівні. Педагог виступив справжнім реформатором : знищив поділ на «благородний» і «міщанський» відділи, запровадив семирічний термін навчання, нові навчальні плани, ввів нові предмети — природознавство і фізику, відкрив школу грамоти для покоївок, запросив на роботу нових учителів, започаткував викладання предметів рідною мовою. Але всі ці прогресивні починання розцінили як зневагу до традицій Росії. Переслідувань учений зазнав практично впродовж усього життя, оскільки офіційна влада не сприяла його демократичних педагогічних ідей. За сфабрикованим доносом попа Гречулевича в січні 1862 р. Костянтина Дмитровича звільнили з посади. Педагог два дні готував відповіді на звинувачення.

Після цих подій Костянтин Дмитрович займався тільки науково-методичною діяльністю.

В 1861 р. К.Д. Ушинський видав свій перший підручник для початкової школи «Дитячий світ» у 2-х частинах. Протягом п'яти років перебування за кордоном він вивчав народну школу, вчительські семінарії, жіночі навчальні заклади. Саме там написав основні педагогічні твори: «Людина як предмет виховання» (перший том вийшов у Петербурзі в 1868 р., другий — у 1869 р.), «Листи із Швейцарії», загальновідомі підручники «Рідне слово» (3 частини), «Керівництво до викладання за “Рідним словом”» (2 частини) та кілька десятків статей, присвячених проблемам педагогічної психології.

Здійснити задум праці «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології» Ушинському у повному обсязі не вдалося : смерть обірвала життя вченого, коли він розпочав роботу над третім томом — «Педагогічна антропологія».

Серед учителів Російської імперії популярність Костянтина Дмитровича Ушинського була надзвичайною. Невипадково його називали «учителем учителів». У нього вчилися українські, російські, білоруські педагоги. Педагогічній діяльності він присвятив 15 років (1855–1870 рр.), з них практичній — 7 років, теоретичній — 8 років. Повернувшись до Росії в 1867 р., Костянтин Дмитрович знову потрапив в атмосферу несприйняття.

Постійні переслідування остаточно підірвали здоров'я видатного педагога. За порадою лікарів він поїхав до Криму лікувати хворі легені. Згодом вирішив остаточно оселитися в Києві.

Лікарі наполягали на ще одній поїзді до Криму. Але по дорозі він через хворобу був змушений зупинитися в Одесі, де й помер на сорок сьомому році життя вночі 23 грудня (за іншими даними, 24 грудня) 1870 р., правлячи рукопис «Педагогічної антропології». Смерть ученого схвилювала освітянську громадськість Одеси. Народні вчителі, учні народних шкіл пронесли труну з його тілом до залізничної станції. К.Д. Ушинського поховали в Києві, на березі Дніпра, у Видубицькому монастирі. Нащадки виконали його бажання.

Провідною ідеєю педагогіки Ушинського є **ідея народності виховання**. Ідея народності була пов'язана з розвитком національної самосвідомості народу. Ушинський розробляв ідею навчання рідною мовою, широкого розвитку народної школи з участю самого народу, встановлення органічного зв'язку системи освіти з життям народу. Ушинський ставив питання про пізнання в першу чергу своєї батьківщини, життя свого народу.

Серед засобів народного виховання К.Д. Ушинський перше місце відводив мові народу, через яку дитина засвоює думки і прагнення свого народу, навчається любити свою Батьківщину. Педагог відстоював право кожної нації будувати свою школу й свою систему виховання рідною мовою.

Він створив підручники для початкового навчання «Рідне слово» та «Дитячий світ», розробив програму педагогічної освіти, проект учительської семінарії, розвинувши та вдосконаливши методику початкового навчання, високо підніс суспільне значення вчительської праці.

У досить широкому аспекті розробляв Ушинський і проблему педагогічної освіти. Для підготовки народних вчителів він пропонував створювати учительські семінари, а для підготовки вчителів середніх шкіл – педагогічні факультети при університетах.

Костянтин Ушинський неодноразово підкреслював особливу роль учителя, який залишає глибокий слід у житті своїх вихованців: *«У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вчителя»*. Мистецтво вчителя формує духовне обличчя людини, учителю народ довіряє моральність, розум, душу дітей, а разом з цим і майбутнє вітчизни. Він вважав, що вчительська справа, зовнішньо скромна, є однією з найбільших справ історії.

Костянтин Дмитрович Ушинський увійшов в історію вітчизняної культури як провідний реформатор шкільного навчання, основоположник наукової педагогіки, як натхненник і ідеолог боротьби за розвиток освіти. На його ідеях ґрунтується і сучасна українська педагогіка.

Ім'ям Ушинського названо багато учбових закладів в Україні.

В Одесі працює вищий учбовий заклад, який являється одним з найстаріших учбових закладів України – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, який отримав його ім'я в 1945 році за особливі заслуги у підготовці педагогічних кадрів.

І хоча Костянтин Ушинський писав свої праці російською мовою, бо так склалися обставини його життя, бо українська мова була під

суворою царською забороною, але він належить до плеяди славетних українських педагогів, належить Україні, з якою завжди був кровно і духовно зв'язаний.

Праці К. Ушинського, перекладені українською мовою

Вибрані твори

Вибрані педагогічні твори: у 2 -х т. : [перекл. з рос.] / редкол : В. М. Столетов (голова) та ін.; [передм. М. Мухіна]. – Київ : Рад шк. – 1983 – 22 см.

Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки / склав і підгот. до друку Е. Д. Дніпров. за ред О.І. Пискунова (відп. ред.) та ін. – 488 с.

Т. 2. Проблеми російської школи / склав і підгот. до друку Е. Д. Дніпров. за ред О.І. Пискунова (відп. ред.) та ін. – 359 с.

Вибрані педагогічні твори : [збірник]. – Київ : Рад. шк. ; Кн. ф-ка ім. Фрунзе в Харкові, 1949. – 418 с.

Твори в 6 томах / К. Д. Ушинський. ТТ. 1–2; 4–6. – Київ : Рад. школа, 1952– 1955.

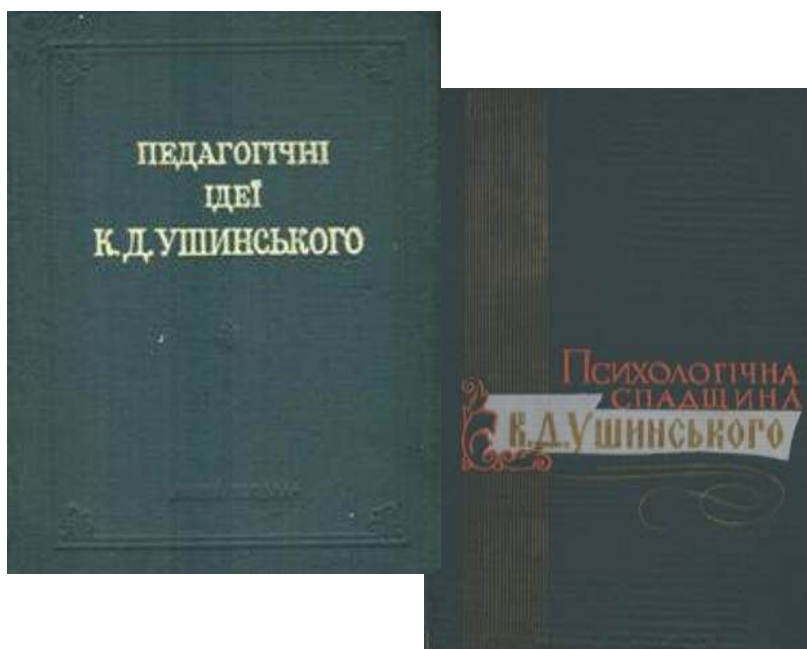
Т. 1. Педагогічні статті, 1954. – 447 с.

Т. 2. Пед. статті зав матеріалами до «Детского мира» та «Рідного слова», 1954. – 558 с.

Т. 4. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології, 1952. – 518 с.

Т.5. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології, 1952. – 430 с.

Т. 6. Матеріали до третього тома «Педагогічної антропології». – Психологічні статті. – Бібліографічні матеріали, 1955. – 616 с.

Оповідання для дітей

Вітер і Сонце : оповідання та казки / К. Ушинський ; [пер. з рос. Н. Забіли ; іл. І. Григор'єва]. – Київ : Дитвидав УРСР, 1961. – 32 с.

Гусак і журавель : [оповідання] / написав Костянтин Ушинський ; намалювала Наталія Мордас. – Тернопіль : Навч. кн. Богдан, 2015. – [32] с. : кольор. іл.

Дітям : оповідання та казки / К. Ушинський ; [іл. Л. Гармиза]. – Київ : Веселка, 1977. – 135 с. : іл.

Івасик-Боягуз : оповідання та казки / К. Ушинський ; [пер. з рос. Н. Забіли ; мал. Г. Глікмана]. – Київ : Дитвидав, 1958. – 32 с.

Оповідання про тварин: збірка / К. Д. Ушинський, І. С. Тургенєв, Д. Н. Мамин-Сибіряк [та ін.]. – Харків : Пегас, 2014. – 64 с. : іл. – (Серія «Веселка»).

Чотири бажання : казки та оповідання для дітей / Костянтин Ушинський ; пер. з рос. О. П. Макаренко. – Тернопіль : Навч. кн.-Богдан, 2012. – 36 с. : кольор. іл. – Текст також доступний в Інтернеті: https://bohdan-books.com/userfiles/file/books/lib_file_1872503668.pdf.

Чотири бажання : оповідання та казки : для мол. шк. віку / К. Д. Ушинський ; [пер. з рос. М. Шумила]. – Вид. 2-ге, без змін. – Київ : Нац. Кн. Проект, 2012. – 143 с. : іл. – (Бібліотека шкільної класики. Позакласне читання. 2 клас).

